

ΑΘΗΝΑ

ΣΥΓΓΡΑΜΜΑ ΠΕΡΙΟΔΙΚΟΝ

ΤΗΣ

ΕΝ ΑΘΗΝΑΙΣ

ΕΠΙΣΤΗΜΟΝΙΚΗΣ ΕΤΑΙΡΕΙΑΣ

(ΕΒΡΑΒΕΥΘΗ ΥΠΟ ΤΗΣ ΑΚΑΔΗΜΙΑΣ ΑΘΗΝΩΝ)

ΤΟΜΟΣ ΕΞΗΚΟΣΤΟΣ ΤΕΤΑΡΤΟΣ

ΕΝ ΑΘΗΝΑΙΣ
ΤΥΠΟΙΣ ΜΗΝΑ Δ. ΜΥΡΤΙΔΟΥ
1960

Ε.Υ.Δ της Κ.τ.Π
ΙΩΑΝΝΙΝΑ 2006

τητος καὶ εἰλικρινείας, ὥστε παραδίδει εἰς τοὺς μέλλοντας ἐρευνητὰς ἔδαφος ἠτοιμασμένον καὶ ἐλάχιστα ἀπέχον ἀπὸ τὴν εὐρεσιν τοῦ ὄρθου. Ὁ μέλλον ἐρευνητὴς θὰ κατανοήσῃ ἐκ τῆς μελέτης τοῦ ἔργου τούτου πόσῃν ἀδυναμίαν παρουσιάζουν αἱ παλαιαὶ ἐρμηνεῖαι τῶν προβλημάτων καὶ τῶν ὄρων τῆς Ποιητικῆς καὶ θὰ ἀχθῆ διὰ νέων ἐρμηνευτικῶν ὁδῶν, πλήρων προβλημάτων καὶ ἀνησυχιῶν, τὰς ὁποίας χαράττει ὁ συγγραφεὺς, εἰς τὴν εὐρεσιν τῆς ἀληθείας· ἀρκεῖ νὰ ἀντλήσῃ τὸ δίδαγμα τὸ ὁποῖον προσφέρουν αἱ πλούσιαι πληροφορίες καὶ ἡ ἐναργὴς μέθοδος τοῦ καθηγητοῦ Else.

Τὸ ἀσθενὲς βεβαίως σημεῖον τῆς μεθόδου τοῦ συγγραφέως εἶναι ἡ ἀνωτέρω μνημονευθεῖσα ἔλλειψις κριτικοῦ ὑπομνήματος. Μία ἐπανεξέτασις τῆς χειρογράφου παραδόσεως ὑπὸ τοῦ καθηγητοῦ Else θὰ ἔρριπτεν ἐνδεχομένως νέον φῶς εἰς τὴν ἐρμηνείαν προβλημάτων τινῶν τῆς Ποιητικῆς. Εἶναι δὲ ἀκριβῶς ἡ ἔλλειψις τοῦ συντηρητικοῦ στοιχείου εἰς τὴν θεώρησιν τοῦ κειμένου ἐκεῖνο, τὸ ὁποῖον καθιστᾷ τὴν ὑπαρξιν τοῦ κριτικοῦ ὑπομνήματος ἀπαραίτητον διὰ τὴν ἐνίσχυσιν τῶν τροποποιήσεων, τὰς ὁποίας ὁ συγγραφεὺς ἐπιφέρει εἰς τὸ κείμενον. Ὅπως δὴποτε συζητεῖ οὗτος ἐπαρκῶς τὰς περισσοτέρας ἐκ τῶν διορθώσεών του εἰς τὴν ἀνάλυσιν τῶν ἐνοτήτων τοῦ κειμένου.

Ἐν ἐνὶ λόγῳ, τὸ βιβλίον τοῦ καθηγητοῦ Else δύναται νὰ θεωρηθῆ σταθμὸς εἰς τὴν ἱστορίαν τῶν ἐκδόσεων τῆς Ποιητικῆς. Ἀποτέλεσμα μακροχρονίου ἐρεύνης καὶ ἀξιολόγου κριτικῆς τῶν μέχρι τοῦδε γνωστῶν ἐρμηνευτικῶν προβλημάτων τῆς Ποιητικῆς, θὰ ἀποτελέσῃ ἀναμφιβόλως τὴν κλεῖδα διὰ τὴν μελλοντικὴν των ἐπίλυσιν. Ἡ συμβολὴ τοῦ συγγραφέως εἶναι ὄντως σημαντικὴ.

ΙΩΑΝΝΗΣ Α. ΒΑΡΤΣΟΣ

M. Vals a, Le théâtre Grec moderne de 1453 - 1900. Akademie Verlag - Berlin 1960 (Σχ. 8^{ον}, σελ. 384).

Ὁ κ. Μ. Βάλσας, γνωστὸς κυρίως ἐκ τῶν πρωτοτύπων θεατρικῶν ἔργων του — ἐκδεδομένων ἢ ἀνεκδότων — ἐξέδωκε τελευταίως τὸ ὑπὸ τίτλον « Τὸ Νεοελληνικὸν θέατρον (1453 - 1900) » βιβλίον, διὰ τοῦ ὁποίου ἐπιχειρεῖ ἱστορικὴν διαπραγμάτευσιν τῆς νεοελληνικῆς δραματικῆς παραγωγῆς. Ἡ μελέτη τοῦ κ. Βάλσα διαιρεῖται εἰς δύο μέρη: Εἰς τὸ πρῶτον ἐξετάζεται ἡ περίοδος τοῦ νεοελληνικοῦ θεάτρου ἀπὸ τοῦ 1453 μέχρι τῆς ἑλληνικῆς ἐπαναστάσεως, εἰς τὸ δεύτερον ἡ ἀπὸ τοῦ 1821 μέχρι τοῦ 1900.

Τὸ πρῶτον μέρος (σελ. 223) περιλαμβάνει τέσσαρα ἐν ὄλῳ κεφάλαια: α) Ὁ Δημήτριος Μόσχος καὶ ἡ κωμῳδία του « Νέαιρα », β) τὸ κρητικὸν θέατρον, γ) τὸ ἐπτανησιακὸν θέατρον καὶ δ) τὸ θέατρον ἐν Βουκουρεστίῳ καὶ Ὁδησσῶ.

Εἰς τὸ πρῶτον κεφάλαιον ἐξετάζεται συνοπτικῶς μὲν ὁ βίος καὶ τὸ γενικώτερον ποιητικὸν ἔργον τοῦ Δημ. Μόσχου, ἀναλύεται δὲ τὸ ἐκδεδομένον ἤδη ὑπὸ τοῦ Ἄνδρ. Μουστοξύδου ἔργον τοῦ Κερκυραίου λογίου « Νέαιρα », τοῦ ὁποίου καὶ παρέχονται ἀποσπάσματα εἰς γαλλικὴν μετάφρασιν. Εἰς τὸ κεφάλαιον τοῦτο ὁ συγγραφεὺς στηρίζεται ἐπὶ τῆς παλαιότερας γνωστῆς βιβλιογραφίας, εἰς τὴν ὁποίαν ὅμως, ὅσον ἀφορᾷ μὲν εἰς τὴν βιογραφίαν τοῦ Μόσχου πρέπει νὰ προστεθοῦν καὶ αἱ ἐργασίαι τῶν Σπ. Λάμπρου¹ καὶ Ch. Graux², ὅσον δ' ἀφορᾷ εἰς τὸ ἔργον « Νέαιρα » νὰ διορθωθῇ ὁ ἐκ παραδρομῆς ἐσφαλμένως ἀναγραφεὶς ὑπὸ τοῦ κ. Μ. Βάλσα φλωρεντινὸς κῶδιξ 36 (σελ. 9, σημ. 1) εἰς 34 (Plut. LIX cod. XXXIV), ὅστις καὶ περιεγράφη ὑπὸ τοῦ A. Bandini³.

Τὸ δεύτερον κεφάλαιον εἶναι τὸ ἐκτενέστερον τοῦ πρώτου μέρους τοῦ βιβλίου. Ἐν αὐτῷ μελετῶνται τὰ γνωστὰ δραματικὰ κρητικὰ ἔργα τοῦ ΙΖ' αἰῶνος. Ὁ συγγραφεὺς ἐξετάζει τὰ σχετικὰ πρὸς τὸν ποιητὴν, τὴν χρονολόγησιν τῶν κειμένων καὶ τὰ ἄλλα θέματα προβλήματα ἐκάστου ἔργου καὶ παρέχει λεπτομερῆ ἀνάλυσιν αὐτῶν μετ' ἀποσπασμάτων εἰς γαλλικὴν μετάφρασιν. Ἰδιαιτέρως ὁ κ. Μ. Βάλσας μελετᾷ τὰ περὶ τὴν Θυσίαν τοῦ Ἀβραάμ, ἔργον, τὸ ὁποῖον καὶ παλαιότερον εἶχε μεταφράσει εἰς τὴν γαλλικὴν⁴, καὶ ὅπερ χρονολογικῶς κατατάσσει εἰς τὸν ΙΓ' αἰῶνα, διατηρῶν ἀδικαιολογήτως — καὶ παρὰ τὰς νεωτέρας σχετικὰς ἐργασίας⁵ — τὰς ἐπιφυλάξεις του καὶ ὡς πρὸς τὸ πρότυ-

1. Σπυρ. Λάμπρου, Λακεδαιμόνιοι βιβλιογράφοι καὶ κτήτορες κωδίκων κατὰ τοὺς μέσους αἰῶνας καὶ ἐπὶ Τουρκοκρατίας, « Νέος Ἑλληνομνήμων » Δ' (1907), σ. 347 - 348 (ἐνθα καὶ βιβλιογραφία, περὶ τοῦ Δημητρίου, υἱοῦ Ἰωάννου Μόσχου).

2. Ch. Graux, Essai sur les origines du fonds Grec de l'Escurial, Paris 1880, σ. 9 - 10.

3. A. M. Bandini, Catalogus codicum manuseriptorum Bibliothecae Mediceae Laurentianae..., tom. II, Florentiae (1768), στ. 555.

4. M. Valsa, Le Sacrifice d'Abraham, mistère grec du XVI siècle, traduit du texte original, Paris 1924.

5. Ἰδ. κυρίως Γ. Θ. Ζώρα, Περὶ τὰς πηγὰς τῆς Θυσίας τοῦ Ἀβραάμ, Ἀθῆναι 1945, σ. 107 - 108. Ἡ Θυσία τοῦ Ἀβραάμ, κριτικὴ ἔκδοσις Γ. Μέγα ἀναθεωρηθεῖσα (Ἀθῆναι 1954), σ. 67, 118.

πον τοῦ κρητικοῦ μυστηρίου καὶ ὡς πρὸς τὸν χρόνον συγγραφῆς αὐτοῦ.

Τμῆμα τοῦ τρίτου κεφαλαίου, ἀφορῶντος εἰς τὸ ἑπτανησιακὸν θέατρον, ἐδημοσιεύθη τὸ πρῶτον ὑπὸ τοῦ συγγραφέως τῷ 1928 - 1929. Ἀναδημοσιεύεται δὲ τοῦτο ἐνταῦθα, χωρὶς νὰ ληφθοῦν ὑπ' ὄψιν τὰ πορίσματα τῶν νεωτέρων ἐπὶ τοῦ θέματος γενομένων ἐργασιῶν, εἰς τρόπον ὥστε τὸ ἐν λόγῳ κεφάλαιον ἐμφανίζεται ἑλλιπὲς ἢ καὶ ἐσφαλμένον κυρίως διὰ τὴν πρὸ τοῦ Γουζέλη καὶ Μάτεσι θεατρικὴν παραγωγὴν¹.

Τὸ τέταρτον κεφάλαιον ἀναφέρεται εἰς τὰ μέχοι τῆς ἑλληνικῆς Ἐπαναστάσεως δραματικὰ ἔργα καὶ μάλιστα εἰς τὴν ἀνάπτυξιν τοῦ θεάτρου ἐν Βουκουρεστίῳ καὶ Ὁδησσῷ. Τὸ κεφάλαιον τοῦτο στηρίζεται κυρίως ἐπὶ παλαιότερων σχετικῶν δημοσιευμάτων τοῦ Ν. Λάσκαρη καὶ Δ. Οἰκονομίδου, τοῦ ὁποίου ὅμως δὲν λαμβάνει ὑπ' ὄψιν ὁ συγγραφεὺς νεώτερα δημοσιεύματα ἐπὶ τοῦ αὐτοῦ θέματος². Ὁ συγγραφεὺς ἀγνοεῖ ἐπίσης τὸ περὶ Κυρίλλου τοῦ Σπανοῦ νεώτερον δημοσίευμα τοῦ Τάσου Γριτσοπούλου, ὅστις καὶ ταυτίζει πρὸς τὸν « Ἐπιβάτην τοῦ Οἰκουμενικοῦ θρόνου » τὸ κύριον πρόσωπον τοῦ ἔργου « Ἀχούρι »³. Εἰς τὸ τμῆμα τοῦτο τῆς μελέτης του κατατάσσει ὁ κ. Βάλσας καὶ τὸν Ἰωάννην Ζαμπέλιον — ἐπανεκδίδων τὸ σχετικὸν κεφάλαιον περὶ τῆς ζωῆς καὶ τοῦ ἔργου τοῦ Ἐπτανησίου δραματούργου ἐκ παλαιότερων αὐτοῦ δημοσιευμάτων τοῦ 1930 καὶ 1933, μὴ ἔχων ὅμως ὑπ' ὄψιν τὴν νεωτέραν ἐργασίαν τοῦ Γ. Σιδέρη⁴ — τὸν Ἰακ. Ρίζον Νερουλόν, τὸν Ἀθ. Χριστόπουλον, οὗτινος τὸ μόνον γνωστὸν θεατρικὸν ἔργον « Ἀχιλλεὺς » ἀποκαλεῖ σταθερῶς διὰ τοῦ τίτλου « Ὁ θάνατος τοῦ Πατρόκλου »

1. Ὁ συγγραφεὺς ἀγνοεῖ τὴν ἐπὶ τοῦ θέματος βασικὴν ἐργασίαν Γ λ υ κ. Π ρ ω τ ο π α π ᾱ - Μ π ο υ μ π ο υ λ ῖ δ ο υ, Τὸ θέατρον ἐν Ζακύνθῳ ἀπὸ τοῦ ΙΖ' μέχρι τοῦ ΙΘ' αἰῶνος, Ἀθῆναι 1958. Ἐπὶ τῇ εὐκαιρίᾳ ἧς σημειωθῆ ὅτι καὶ ὑπὸ τοῦ Πέτρου Περικλέους Ἰωάννου, — Ὁ Πιστικὸς Βοσκός, Eine unedierte Neugriechischen Übersetzung des « Pastor Fido » von Guarini in Kretischer mundart, ἐν « Probleme der Neugriechischen Literatur » III, Berlin 1960, σ. 141 - 143 —, χρησιμοποιοῦνται τὰ πορίσματα τῆς ὡς ἄνω ἐργασίας μου (σ. 40 - 46) χωρὶς ὅμως νὰ μνημονευθῆ αὕτη!

2. Δ. Β. Οἰκονομίδου, Προσθήκη εἰς τὴν ἱστορίαν τοῦ ἐν Ρουμανίᾳ θεάτρου, « Ἀρχεῖον Ἑρακικοῦ Λαογραφικοῦ καὶ Γλωσσικοῦ Θησαυροῦ » Κ' (1955), σ. 212 - 224.

3. Τ. Γριτσοπούλου, Κύριλλος Γ' Σπανός ὁ ἐπιβάτης τοῦ Οἰκουμενικοῦ θρόνου, « Θεολογία » ΚΘ' (1958), σ. 22 - 25.

4. « Χριστίνα » τοῦ Ἰωάννου Ζαμπελίου « Λευκαδίου ». Κριτικὴ ἔκδοσις Γιά ν. Σιδέρη. (Νεοελληνικὴ Βιβλιοθήκη), ἐκδ. Π. Δρανδάκης, Ἀθῆναι 1943.

(ἴσως ἔχων πρὸ ὀφθαλμῶν ἐσφαλμένην πληροφορίαν τῆς ἑφημερίδος « Ἀθηνα »)¹ καὶ τὸν Νικόλαον Πίγκολον. Ὁ συγγραφεὺς παραλείπει καὶ ἐνταῦθα νὰ ἀναφέρῃ ὅλην τὴν νεωτέραν περὶ Χριστοπούλου βιβλιογραφίαν.

Τὸ δεύτερον μέρος τοῦ βιβλίου (σελ. 227 - 384) περιλαμβάνει πέντε ἐν ὅλῳ κεφάλαια : α) τὸ ἑλληνικὸν θέατρον μέχρι τοῦ 1840, β) ἀπὸ τῆς ἀφίξεως τοῦ Ἀριστίου εἰς τὰς Ἀθήνας μέχρι τῆς πτώσεως τοῦ Ὀθωνος (1840 - 1862), γ) ἀπὸ τοῦ 1862 μέχρι τοῦ « Κωμειδυλλίου », δ) τὸ κωμειδύλλιον καὶ ε) τὸ ἑλληνικὸν θέατρον, ἐξαιρουμένου τοῦ κωμειδυλλίου, κατὰ τὸ τέλος τοῦ ΙΘ' αἰῶνος.

Εἰς τὸ πρῶτον κεφάλαιον ἐξετάζεται ἡ μέχρι τοῦ 1840 περίπου δραματικὴ παραγωγή. Μετὰ τὴν γενικὴν ἐξέτασιν τῆς θεατρικῆς κινήσεως εἰς τὸ Ναύπλιον καὶ τὰς Ἀθήνας, βιογραφοῦνται συντόμως καὶ μετὰ βραχειῶν ἀναλύσεων τῶν ἔργων των οἱ ποιηταὶ Ἀλ. Σοῦτσος, Παναγ. Σοῦτσος, Θεοδ. Ἀλκαῖος, Γεώργιος Πραντούνας, Μιχ. Χουρμούζης καὶ Ἀντ. Μάτεσις. Αἱ πληροφορίες τοῦ συγγραφέως στηρίζονται, ὡς λέγει καὶ ὁ ἴδιος ἐν τῷ σχετικῷ κεφαλαίῳ (σελ. 228, σημ. 1), εἰς τὰς μελέτας περὶ νεοελληνικοῦ θεάτρου τοῦ Ν. Λάσκαρη, τὰ δὲ περὶ Ἀντ. Μάτεσι ἀποτελοῦν ἀναδημοσίευσιν παλαιότερας ἐργασίας τοῦ κ. Βάλσα (1929), ὅστις ὁμως καὶ ἐνταῦθα δὲν ἔλαβεν ὑπ' ὄψιν καὶ πᾶσαν τὴν νεωτέραν περὶ τοῦ ἑπτανησίου δραματούργου βιβλιογραφίαν καὶ δὴ καὶ τὸ δημοσίευμα τοῦ καθηγητοῦ Ν. Β. Τωμαδάκη « Ὁ Σολωμὸς καὶ οἱ ἀρχαῖοι »². Σημειωτέον ὅτι τὸ περὶ Ἀντωνίου Μάτεσι κεφάλαιον ἀσφαλῶς θὰ εἶχε τὴν θέσιν του εἰς τὸ ἑπτανησιακὸν θέατρον. Λόγοι ὄχι μόνον καταγωγῆς τοῦ συγγραφέως, ἀλλὰ καὶ περιεχομένου τοῦ δράματος, ἐμφανίζοντος τὰς κοινωνικὰς ἀντιθέσεις ἐν Ἑπτανήσῳ ἐπὶ Ἐνετοκρατίας, ἐπιβάλλουν εἰς τὸν ἱστορικὸν τοῦ νεοελληνικοῦ θεάτρου νὰ διαχωρίσῃ σαφῶς τὸν « Βασιλικὸν » ἀπὸ τῆς ἄλλης Ἑλλαδικῆς δραματικῆς παραγωγῆς τοῦ ΙΘ' αἰῶνος³.

1. Ἰδ. Ν. Ι. Λάσκαρη, Ἱστορία τοῦ Νεοελληνικοῦ Θεάτρου, τόμ. Α', Ἀθήναι 1938, σ. 228 - 230.

2. Νικ. Β. Τωμαδάκη, Ὁ Σολωμὸς καὶ οἱ ἀρχαῖοι. Ἀθήναι 1943, σ. 131 κέξ. (: Ὁ Διονύσιος Σολωμὸς καὶ ὁ Ἀντώνιος Μάτεσις) μετὰ βιβλιογραφίας ἐκδόσεων, δημοσιευμάτων καὶ μελετῶν περὶ τοῦ συγγραφέως τοῦ Βασιλικοῦ. Πρόσθετος καὶ ὅσα σημειοῦνται ἐν Γλυκ. Πρωτοπαπα - Μπουμπουλίδου, Τὸ θέατρον ἐν Ζακύνθῳ, ἐνθ' ἀν., σ. 101, σημ. 2.

3. Περὶ τοῦ ζακυνθινοῦ ἔργου « Κακάβα » (Βάλσα, σ. 254, σημ. 1), ἰδ. Κ. Καίροφύλα, Μιὰ Ζακυνθινὴ ἠθογραφία — « Ἡ Κακάβα » τοῦ Ν. Καρατζᾶ (1834), « Φιλολογικὸς Νέος Κόσμος », ἀρ. 5 (1935), σ. 15 - 33.

Εἰς τὸ δεύτερον κεφάλαιον μελετᾶται κατ' ἀρχὴν μὲν ἡ θεατρικὴ κίνησις ἐν Ἀθήναις μετὰ τὴν ἀφίξιν εἰς τὴν πρωτεύουσαν τοῦ Κων. Κυριακοῦ Ἀριστίου (1840), ἐν συνεχείᾳ δὲ ἡ ζωὴ καὶ τὸ δραματικὸν ἔργον τοῦ Δημ. Βυζαντίου¹ καὶ τοῦ Ἀλ. Ρίζου Ραγκαβῆ.

Τὸ Ἑλληνικὸν θέατρον ἐν Κωνσταντινουπόλει καὶ οἱ δραματικοὶ διαγωνισμοὶ (ἀπὸ τοῦ 1862 καὶ ἐντεῦθεν), ὅπως καὶ οἱ δραματικοὶ ποιηταὶ Σπυρ. Βασιλειάδης, Δημ. Παπαρρηγόπουλος, Δημ. Βερναρδάκης, Σοφ. Καρύδης, Ἐπαμ. Σταματιάδης, Κωνστ. Βερσῆς, Ἀντ. Ἰ. Ἀντωνιάδης, Ἀγγ. Βλάχος, Σπ. Λάμπρος, Τ. Ἀμπελᾶς καὶ Δημ. Κορομηλᾶς ἀποτελοῦν τὰ θέματα τοῦ τρίτου κεφαλαίου τοῦ δευτέρου μέρους. Ἰδιαιτέρως περὶ τῶν συγγραφέων τῆς περιόδου 1862-1877 ἄλλοτε μὲν παρέχονται ἀπλαῖ βιβλιογραφικαὶ πληροφορίαι περὶ τῶν ἔργων των, ἄλλοτε δὲ λεπτομερεστέρα πῶς ἀνάλυσις τῶν σημαντικωτέρων αὐτῶν δραμάτων μετὰ παραθέσεως ἀποσπασμάτων ἐν γαλλικῇ μεταφράσει. Ἄς προστεθῆ ὅτι ὀρθῶς εἰς τὸ τμήμα τοῦτο ἐξαίρεται ἡ σημασία καὶ ἡ δραματικότης τῆς «Γαλατείας» τοῦ Βασιλειάδου καὶ ἀξιολογεῖται διὰ μακρῶν ἡ συμβολὴ τοῦ Κορομηλᾶ.

Τὸ ἐπόμενον κεφάλαιον ἀναφέρεται εἰς τὸ κωμειδύλλιον καὶ τοὺς κυριωτέρους ἐκπροσώπους τοῦ εἴδους, Δ. Κόκκον, Ἡλίαν Καπετανάκην, Σπυρ. Περεσιάδην καὶ Παν. Μελισιώτην.

Εἰς τὸ πέμπτον κεφάλαιον μελετῶνται οἱ κυριώτεροι δραματικοὶ συγγραφεῖς τῶν τελευταίων ἐτῶν τοῦ ΙΘ' αἰῶνος, μεταξὺ τῶν ὁποίων ἰδιαιτέραν θέσιν κατέχουν ὁ Ἰωάννης Καμπύσης, ὁ Παν. Ζᾶνος, ὁ Ἀλεξ. Πίστης, ὁ Μπάμπης Ἀννίνος καὶ ὁ Νικ. Λάσκαρης. Ἀλλὰ τὸ ἔργον τοῦ Μπάμπη Ἀννίνου καὶ τοῦ Ν. Λάσκαρη — τοῦ ὁποίου ἡ συμβολὴ εἰς τὸ νεοελληνικὸν θέατρον ὑπῆρξε μεγίστη καὶ διὰ τὴν πρωτότυπον δημιουργίαν καὶ διὰ τὴν ἱστοριογραφικὴν ἐργασίαν — ἐξετάζεται κατὰ τὴν μέχρι τοῦ 1900 περίοδον. Ὁ κ. Βάλσας ὅμως θὰ ἦτο σκόπιμον, κατὰ τὴν γνώμην μου, ἢ νὰ ἐξετάσῃ ὀλόκληρον τὴν θεατρικὴν παραγωγὴν τῶν ἐν λόγῳ δραματοργῶν, ἐφ' ὅσον ἱκανὸν μέρος αὐτῆς ἐφάνη πρὸ τοῦ 1900, ἢ νὰ παραλίπη καὶ τούτους διὰ τὸν μελετητὴν τῆς μετὰ τὸ 1900 νεοελληνικῆς θεατρικῆς περιόδου. Ἄλλωστε καὶ τὸ ἔτος 1900, τὸ ὁποῖον ὁ συγγραφεὺς τῆς ὑπὸ κρίσιν ἐργασίας ἔθεσε ὡς ὄριον ἐρεῦνης (χωρὶς ὅμως καὶ νὰ δικαιολογῇ τοῦτο) νομίζω

1. Ἐνδιαφέρουσα εἶναι ἡ τελευταίως δημοσιευθεῖσα κριτικὴ τοῦ Στ. Φ. Κομμανοῦδου, Περὶ τῆς Βαβυλωνίας τοῦ Δ. Κ. Βυζαντίου (ἐκ χγφ. τῆς Βιβλιοθήκης Σπυρ. Λοβέρδου). Ἰδ. Φ. Κ. Μπουμπουλίδου, Ἀυτὰ ἔγγραφα Βιβλιοθήκης Σπ. Λοβέρδου, Ἀθήναι 1961, σ. 29-31.

ὅτι χαρακτηρίζεται, ὡς πρὸς τὸ νεοελληνικὸν θέατρον, ἀπὸ τῆς ἐμφανίσεως τῆς « Νέας Σκηνῆς » τοῦ Κ. Χρηστομάνου, ἣτις ἀναμφιβόλως δύναται νὰ ἀποτελέσῃ τὴν διαχωριστικὴν τομὴν μεταξὺ τοῦ νεοελληνικοῦ θεάτρου τοῦ ΙΘ' καὶ τοῦ Κ' αἰῶνος.

Εἰς ἐπίμετρον τέλος τῆς ὅλης μελέτης ἀναφέρονται οἱ κυριώτεροι ἠθοποιοὶ τοῦ νεωτέρου ἑλληνικοῦ θεάτρου κατὰ τὴν ὑπὸ ἐξέτασιν περίοδον, τὸ δραματολόγιόν των, ἡ ἐπίδρασις τῆς ξένης φιλολογίας ἐπὶ τὴν ἐθνικὴν παραγωγὴν, διατυποῦνται γενικὰ συμπεράσματα καὶ ἐπιτάσσεται ἀλφαβητικὸς πίναξ κυρίων ὀνομάτων.

Ἡ μελέτη τοῦ κ. Βάλσα, « γενικὴ ἐξέτασις τοῦ νεοελληνικοῦ θεάτρου » ὡς τὴν χαρακτηρίζει ὁ ἴδιος (σελ. 161), εἶναι χρήσιμος κυρίως διὰ τοὺς ξένους, διὰ τοὺς ὁποίους καὶ μᾶλλον ἔχει γραφῆ¹. Καὶ τοῦτο διότι διὰ τῆς εἰς γαλλικὴν μετάφρασιν παραθέσεως ἀποσπασμάτων τῶν ἔργων, τὰ ὁποῖα ἐκάστοτε ἐξετάζονται καὶ ἀναλύονται παρέχει ὁ συγγραφεὺς τὴν εὐκαιρίαν εἰς τὸν ξένον — καὶ κυρίως τὸν μὴ εἰδικὸν μελετητὴν τῆς νεοελληνικῆς γραμματείας — ἀναγνώστην του, νὰ γνωρίσῃ τὴν νεοελληνικὴν θεατρικὴν παραγωγὴν. Παρὰ τὰς ἐνυπαρχούσας ὅμως ἐνίοτε ἐν τῷ ἔργῳ του εὐστόχους τινὰς παρατηρήσεις, γενικῶς εἰπεῖν, ὁ κ. Βάλσας ἐλέγχεται ὑπερβολικὸς μὲν ὡς πρὸς ὠρισμένας κρίσεις ἢ συμπεράσματα (σελ. 161, 173), ἐπιφυλακτικὸς δὲ ὡς πρὸς τὰ πορίσματα νεωτέρων τινῶν ἐρευνῶν, ἐμμένων εἰς τὰς ἐπὶ τῶν ἐν λόγῳ θεμάτων παλαιὰς αὐτοῦ ἀπόψεις (σελ. 65 - 66). Τὸ ὅλον ἔργον θὰ ἠδύνατο τῷ ὄντι νὰ ἀποτελέσῃ ἱκανὴν συμβολὴν εἰς τὴν ἱστορίαν τοῦ νεοελληνικοῦ θεάτρου, ἐὰν ὁ συγγραφεὺς παρέθετεν ἤδη ἐν αὐτῷ ὅσα ἐν ὑποσημειώσει ἀναφέρει ὡς προσεχὲς αὐτοῦ δημοσίευμα (σελ. 366, σημ. 2), ἥτοι βιβλιογραφικὸν κατάλογον τῶν θεατρικῶν συγγραφέων, περιλαμβάνοντα πίνακα τῶν δραματικῶν αὐτῶν ἔργων μεθ' ὅλων τῶν ἀφορωσῶν εἰς αὐτὰ λεπτομερειῶν. Ἐπὶ τοῦ προκειμένου ὅμως πρέπει νὰ παρατηρηθῆ ὅτι, ἂν ἐξαιρέσῃ τις τὸ περὶ κρητικοῦ θεάτρου κεφάλαιον, ἔνθα συνοπτικὰ νεώτερα δημοσιεύματα καθίστων διὰ τὸν συγγραφέα εὐχερεστάτην τὴν ἐκθεσιν τῶν σχετικῶν πρὸς τὰ ἔργα θεμάτων καὶ ἔνθα ὁ συγγραφεὺς λαμβάνει ὑπ' ὄψιν καὶ πολλὰς τῶν νεωτέρων ἐργασιῶν τῶν ἀναφερομένων εἰς τὸ κρητικὸν θέατρον (ἀσχέτως ἂν τὰ πορίσματα αὐτοῦ εἶναι ὀρθὰ ἢ ἐσφαλμένα), κατὰ τὰ λοιπὰ κεφάλαια, ὅπου ὁ συγγραφεὺς ἔπρεπε νὰ γνωρίσῃ τὴν σχετικὴν νεωτέραν βιβλιογραφίαν,

1. Ἰδ. καὶ παρατήρησιν τοῦ κ. Βάλσα σχετικῶς πρὸς τὴν ἀνάλυσιν τοῦ « Χάση » ἐν σ. 172.

νὰ προβῆ εἰς λεπτομερεστέραν ἀνάλυσιν τοῦ ἔργου τῶν κυριωτέρων συγγραφέων καὶ ἐπιχειρήσῃ συνολικὴν ἐκτίμησιν τοῦ ἔργου των, ὃ κ. Βάλσας δὲν ἐπέτυχε νὰ προσδώσῃ πληρότητα εἰς τὴν μελέτην του. Ὁ κ. Βάλσας ἀγνοεῖ — διὰ νὰ περιορισθῶ μόνον εἰς τοὺς ἀξιολογωτέρους θεατρικοὺς συγγραφεῖς τῆς μετὰ τὸ 1821 περιόδου — καὶ τὰς ἐπανεκδόσεις ἔργων αὐτῶν, ἀλλὰ καὶ κυριωτάτας περὶ αὐτῶν καὶ μάλιστα περὶ τοῦ θεατρικοῦ των ἔργου γενικᾶς ἐργασίας ἢ εἰδικᾶς διατριβάς. Τοιαῦται εἶναι λ.χ. : Τοῦ Ἀ γ γ. Β λ ά χ ο υ, Παναγιώτης Σούτσος, « Ἀνάλεκτα » Β', Ἀθῆναι 1901, σελ. 5 - 35. — Κ λ. Πα ρ ά σ χ ο υ, Ὁ περίφημος « Ὀδοιπόρος » τοῦ Σούτσου, περ. « Μεγ. Ἑλλην. Ἐγκυκλ. », 12 Ἰουνίου 1927, σελ. 4. — Ε ὑ γ. Γ. Ζ α λ ο κ ώ σ τ α, Ἀλ. Ρ. Ραγκαβῆς, « Διαλέξεις περὶ Ἑλλήνων ποιητῶν τοῦ ΙΘ' αἰῶνος », τόμ. Α' (Ἀθῆναι 1925), σελ. 245 - 276. — Α. Σ. Βυζαντίου, κριτικὴ περὶ τοῦ ἔργου « Τοῦ Κουτρούλη ὁ Γάμος » τοῦ Ἀλ. Ρ. Ραγκαβῆ, « Πανδώρα » Η' (1857 - 1858), σελ. 375 - 379, 396 - 399. — Μ π. Ἀ ν ν ί ν ο υ, Παπαρηγόπουλος, Βασιλειάδης καὶ οἱ περὶ αὐτούς, « Διαλέξεις περὶ Ἑλλήνων ποιητῶν... », τόμ. Β' (Ἀθῆναι 1925), σελ. 279 - 337. — C a m. C e s s i, Σάτυρα καὶ ἀπαισιοδοξία εἰς τὰ ἔργα τοῦ Δημ. Παπαρηγοπούλου (Μιτρο. Μ. Κ.), « Ἑλληνικὴ Ἐπιθεώρησις (1912), σελ. 116 κ.ἑξ. — Ἡ ἀνωνύμως δημοσιευθεῖσα κριτικὴ περὶ τοῦ ἔργου τοῦ Δ. Παπαρηγοπούλου « Συζύγου ἐκλογή », « Πανδώρα » Κ' (1869 - 1870), σελ. 61 - 63. — Ν. Α. Β έ η, Δημ. Ν. Βερναρδάκης, ὡς λογοτέχνης « Ἐπιστημονικὰ μνημόσυνα καθηγητῶν τοῦ Πανεπιστημίου », Ἀθῆναι 1935, σελ. 88 - 104. — Κ. Ν. Κ., « Οἱ Κυψελίδαι », Τραγωδία... ὑπὸ Δημ. Ν. Βερναρδάκη [Ἐκτενὴς κριτικὴ τοῦ ἔργου], « Πανδώρα » ΙΑ' (1860 - 1861), σελ. 539 - 543. — Γ ι ά ν ν η Σ ι δ έ ρ η, Ὁ πατέρας τῆς ἑλληνικῆς μονόπρακτικῆς κωμωδίας [Ἄγγελος Βλάχος], « Νέα Ἐστία », Χριστούγεννα 1949, σελ. 42 - 63. — Φ ω τ. Τ ζ ω ρ τ ζ ά κ η, Γιάννης Καμπύσης ὁ ἀνήσυχος πρωτοπόρος, « Πελοποννησιακὰ » Β' 1957 (σελ. 256 - 270) καὶ ἡ αὐτόθι ἀναφερομένη βιβλιογραφία.

Ἐκ τῶν ὀλίγων τούτων βιβλιογραφικῶν ἐνδείξεων τῶν παραλείψεων τοῦ κ. Βάλσα, τὰς ὁποίας, δείγματος χάριν, παρέθεσα, καταδεικνύεται ὅτι ὁ συγγραφεὺς τοῦ « Νεοελληνικοῦ Θεάτρου », συνέταξε τὸ ἔργον του, μάλιστα καθ' ὅσον ἀφορᾷ εἰς τὴν νεωτέραν θεατρικὴν περίοδον, ἐπὶ τῇ βάσει τῆς ἀτελῆς εἰς αὐτὸν γνωστῆς μέχρι τοῦ 1927 σχετικῆς βιβλιογραφίας, ἀπέφυγε δέ, γενικῶς εἰπεῖν, νὰ ἐνημερωθῆ καὶ ἐπὶ ἀναλόγων παλαιότερων ἐργασιῶν, ἰδιαίτατα δὲ ἐπὶ τῶν κατὰ τὴν τελευταίαν τριακονταετίαν γενομένων ἐρευνῶν.

Αἱ σπάνιαι περιπτώσεις μνείας ἐκδόσεως κειμένων ἢ διατριβῶν, δημοσιευθεισῶν κατὰ τὰ τελευταῖα ἔτη, δὲν εἶναι ἱκαναὶ νὰ μειώσουν τὴν ἀνωτέρω διαπιστωθεῖσαν ἔλλειψιν βιβλιογραφικῆς ἐνημερότητος. Οὕτω παραμένει πάντοτε ἐπιθυμητὴ ἡ σύνταξις μιᾶς νεωτέρας — μετὰ τὴν ἀξιόλογον διὰ τὴν ἐποχὴν τῆς ἐργασίαν τοῦ Ν. Λάσκαρη — ἱστορίας τοῦ νεοελληνικοῦ θεάτρου, στηριζομένης ἐπὶ τῆς φιλολογικῆς μελέτης τῶν κειμένων καὶ πασῶν τῶν σχετικῶν νεωτέρων μονογραφιῶν καὶ ἄλλων δημοσιευμάτων μετ' ἐπιστημονικῆς διαρθρώσεως τῆς ὕλης.

ΓΛΥΚΕΡΙΑ ΠΡΩΤΟΠΑΠΑ - ΜΠΟΥΜΠΟΥΛΙΔΟΥ

Νικ. Π. Ἀνδριώτη, καθηγητοῦ τῆς Γλωσσολογίας τοῦ Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης, Τὸ Ὀμόσπονδο κράτος τῶν Σκοπίων καὶ ἡ γλῶσσα του. Θεσσαλονίκη 1960, σσ. 71.

Τὸ βιβλίον τοῦτο ἐδημοσιεύθη τὸ πρῶτον ἀγγλιστί: *The Confederate State of Skopje and its language*, Athens 1957. Διὰ τὴν Ἑλλάδα τὸ θέμα ἔχει καὶ ἐθνικὴν σπουδαιότητα ἰδιαίτουσαν, διότι τὸ ἀπὸ τοῦ 1944 ἰδρυθὲν κράτος τῶν Σκοπίων — « Λαϊκὴ Δημοκρατία τῆς Μακεδονίας » — διακηρύττει ὅτι οἱ κάτοικοί του εἶναι « Μακεδόνες », ὅμαιμοι καὶ συνεχισταὶ τῆς ἐθνικότητος τῶν ἀρχαίων Μακεδόνων καὶ ὅτι ἀνήκει εἰς αὐτοὺς ὁλόκληρος ἡ Μακεδονία, δηλ. καὶ ἡ Ἑλληνικὴ Μακεδονία, ἡ *Μακεδονία τοῦ Αἰγαίου*.

Ἐπομένως, πλὴν τοῦ γλωσσικοῦ ἐνδιαφέροντος, καὶ ἀπὸ τῆς ἱστορικῆς καὶ ἐθνικῆς πλευρᾶς ἡ μελέτη αὕτη τοῦ καθηγητοῦ Ν. Ἀνδριώτη εἶναι ἀξία ἰδιαιτέρας προσοχῆς.

Ὁ συγγραφεὺς ἐν ἀρχῇ, καθορίζων τοὺς ὅρους *Μακεδόνες* καὶ *Μακεδονία*, παρατηρεῖ ὅτι οἱ ἀρχαῖοι Μακεδόνες κατὰ τὴν γνώμην τῶν σοβαρῶν καὶ ἀντικειμενικῶν μελετητῶν ἦσαν μία ἀπὸ τὰς ἀρχαίας Ἑλληνικὰς φυλάς, ὅπως οἱ Ἴωνες, Αἰολεῖς καὶ Δωριεῖς μὲ ἰδιαιτέραν ὅμως διαλεκτολογικὴν συγγένειαν πρὸς τοὺς δύο τελευταίους, κατῴκουν δὲ τὸν χῶρον τὸν ὁποῖον οἱ ἀρχαῖοι γεωγράφοι δίδουν εἰς τὸν γεωγραφικὸν ὅρον *Μακεδονία*. Ἡ γλῶσσα τους παρουσιάζει ὅλα τὰ βασικὰ γνωρίσματα τῆς ἀρχαίας Ἑλληνικῆς, ἀνήκει εἰς τὴν ὁμάδα τῶν γλωσσῶν Centum καὶ ἀντιτίθεται πρὸς τὰ γνωρίσματα τῶν ἀρχαίων γειτονικῶν γλωσσῶν, τῆς Θρακικῆς καὶ Ἰλλυρικῆς, αἱ ὁποῖαι ἀνήκουν εἰς τὴν ὁμάδα Satem.

Ὁ σ. ἐν συνεχείᾳ, ἐξετάζων τὴν προέλευσιν τῶν Σλάβων τῶν Σκο-